

ОБЛІК ТА КОНТРОЛЬ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито значення дебіторської заборгованості як елементу системи грошових розрахунків підприємства, визначено основні проблеми обліку та контролю, запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, грошові кошти та потоки, розрахунково-платіжні відносини, система грошових розрахунків.

Раскрыто значение дебиторской задолженности как элемента системы денежных расчетов предприятия, определены основные проблемы учета и контроля, предложены пути их решения.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, денежные средства и потоки, расчетно-платежные отношения, система денежных расчетов.

The article demonstrates the value of receivables as part of cash settlement enterprise, the basic problems of accounting and control, proposed ways to address them.

Key Words: accounts receivable, cash and cash flows, cash and credit relationships, the system of cash payments.

Одним з найбільш актуальних і складних питань бухгалтерського обліку є облік дебіторсько-кредиторської заборгованості, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. В процесі господарської діяльності практично у кожного підприємства виникає дебіторська заборгованість. Існуюча нестабільність економічної ситуації на ринку України призводить до значного збільшення ризиків при продажі товарів, робіт, послуг з відстрочкою оплати. Незалежно від причин виникнення дебіторської заборгованості, уникнути її появи неможливо, тому необхідно мати навички управління боргами. Кожна гривня заборгованості за конкретним рахунком, контрагентом, видом діяльності є складовою фінансового стану підприємства в цілому. Дебіторська заборгованість істотно погіршує фінансовий стан підприємства, вона є іммобілізацією грошових засобів, відверненням їх з господарського обороту, що приводить до зниження темпів виробництва і показників діяльності підприємства, оскільки прострочена дебіторська заборгованість, за якою закінчився термін позовної давності, підлягає віднесенню на збитки підприємства. Проблема зростання дебіторської заборгованості в оборотних активах підприємства призводить до пошуку нових методів мінімізації заборгованості, удосконалення облікової політики підприємства щодо дебіторської заборгованості та є актуальною як для наукових досліджень, так і практичного вирішення.

Дослідженню зазначеної проблеми значну увагу приділили такі вітчизняні учені, як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, О.І. Коблянська, В.В. Сопко, Н.О. Гура, В.Г. Швець [1- 4], також присвячені праці таких зарубіжних економістів, як Р. Брейлі, С. Майерс, Ван Хорн, Г.Г. Мюллер, Я.В. Соколов, А. Хоскінг, Р. Антоні, Ж. Перар [5, 6]. Але проблеми обліку та внутрішнього-господарського контролю дебіторської заборгованості, зумовлені складністю і різноманітністю суб'єктів та об'єктів розрахунково-платіжних відносин, суперечливий характер нормативних документів потребують подальших розробок окремих методологічних і практичних аспектів бухгалтерського обліку та контролю дебіторської заборгованості. Метою статті є визначення економічної сутності дебіторської заборгованості підприємства, розкриття основних проблем її обліку та контролю, а також окреслення шляхів їх вирішення.

Грошові розрахунки є цілісною системою, яка передбачає та включає в себе: надходження й витрачання грошових коштів, розподіл грошових розрахунків на готівкові та безготівкові, взаємозв'язок дебіторської та кредиторської заборгованостей. Схематично відображення системи грошових розрахунків на підприємстві розглянуто на рис. 1.

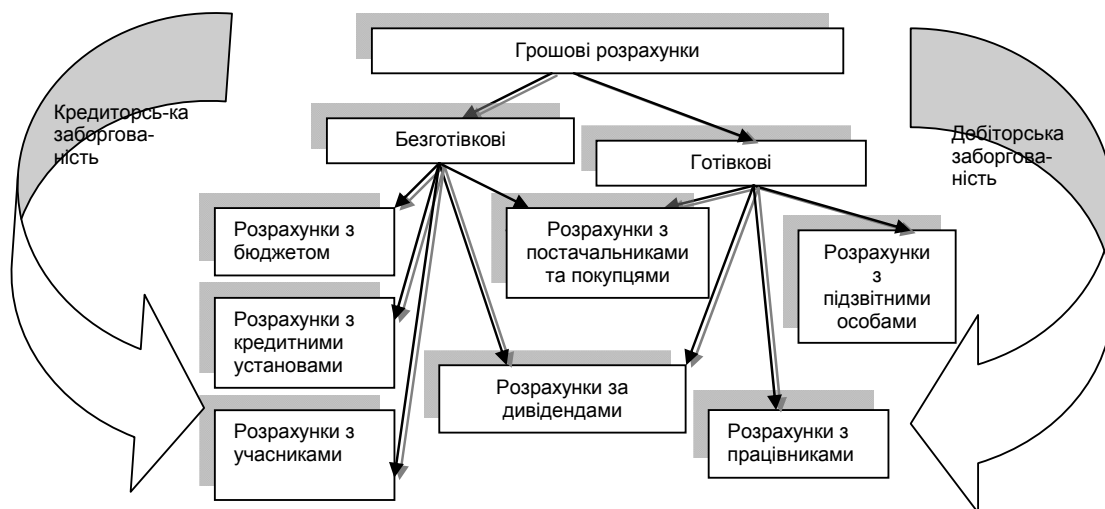

Рис.1. Види грошових розрахунків підприємства

Джерело: Розроблено автором

Дослідження підтверджують, що сучасна економічна ситуація в Україні характеризується фінансовою нестабільністю, причиною і наслідком якої виступає проблема неплатежів, характерна для суб'єктів господарювання, держави зокрема і світового співтовариства загалом.

Ця ситуація створила проблему абсолютної неплатоспроможності боржників і зумовила необхідність активного ведення політики антикризового регулювання фінансово-господарського стану підприємств зовнішніми і внутрішніми суб'єктами управління.

Керуючись переходом бухгалтерського обліку на засади міжнародних стандартів фінансової звітності, підприємства націлені на забезпечення потреб управління достовірною інформацією, на основі якої приймаються управлінські рішення. Особливий акцент зроблено на удосконалення процедур організації та методики обліку фінансових активів, зокрема, дебіторської заборгованості.

За умов економічної кризи досить часто практикується отримання послуг в кредит. Важливим аспектом при цьому є чітке визначення термінів погашення заборгованості, що обов'язково має бути обумовлено в договорі. Безперечно, що сучасні методи управління дебіторською заборгованістю підприємств базуються на достовірному інформаційному масиві, сформованому на основі даних бухгалтерського обліку. Важливого значення у цьому питанні набуває конкретизація низки завдань з удосконалення організаційних та методичних засад обліку дебіторської заборгованості як одного із способів управління ресурсами підприємств.

Для удосконалення обліку і контролю дебіторської заборгованості та прийняття рішення про її погашення керівництво підприємства повинно володіти достовірною інформацією про всі взаєморозрахунки підприємства за зазначений період. Це дасть змогу чітко окреслити грошові потоки підприємства, а також мінімізувати ризик виникнення заборгованості.

Дебіторська заборгованість як складова фінансових активів підприємства є на другому місці за ліквідністю активів підприємства після грошових коштів і є складовою оборотних активів, яка прямо пов'язана з розрахунково-платіжними операціями, які здійснює підприємство. Ефективність управління розрахунками підприємства залежить від визначення кола потенційних дебіторів та планування дебіторської заборгованості підприємства на майбутні періоди. Постійний моніторинг грошових розрахунків підприємства та створення кредитної політики щодо окремих покупців та замовників забезпечить ефективний контроль за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості. Система управління підприємством має базуватися на внутрішньогосподарському контролі за здійсненням грошових розрахунків на кожному етапі господарського процесу. Схематично всі етапи здійснення розрахунку за продаж товарів, робіт, послуг, а також виникнення дебіторської заборгованості можна побудувати таким чином, щоб відображався весь процес, включаючи фактори, які потребують контролю (рис. 2). Якщо підприємство, яке реалізує товар (надає послуги) на етапі виконання власних зобов'язань не здійснює контроль за терміном розрахунку, то виникає дебіторська заборгованість.

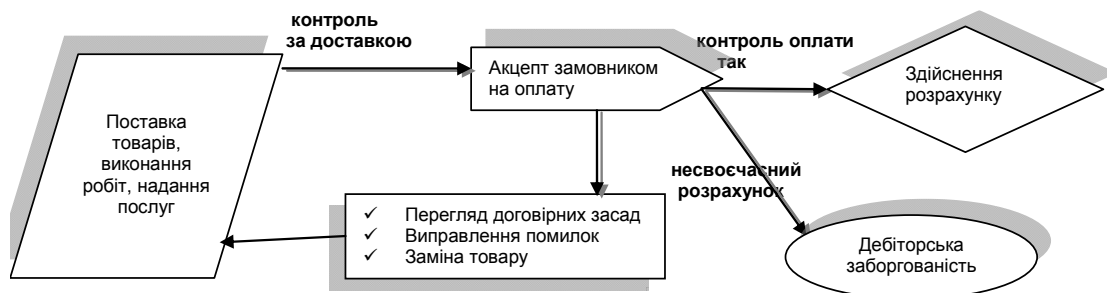

Рис. 2. Алгоритм виникнення дебіторської заборгованості при реалізації товарів і послуг

Джерело: Розроблено автором

Документальною основою для здійснення розрахунків з покупцями та замовниками виступає договір, в якому сформульовані відповідальність кожної з сторін. Укладаючи договір з покупцем або замовником, виконавець робіт має чітко прописувати терміни виконання робіт та оплати послуг, щоб мінімізувати ризик виникнення дебіторської заборгованості. Проте, у зв'язку з нестабільним фінансовим становищем суб'єктів господарювання, можуть виникати проблеми з оплатою поставки товарів, надання послуг, виконання робіт. За сучасних умов на ринку часто трапляються випадки, коли невчасно здійснюється розрахунок, взагалі не здійснюється розрахунок або затримка грошових розрахунків підтверджується векселями.

Удосконалити методику та організацію обліку і контролю грошових розрахунків можливо шляхом визначення недоліків у системі розрахунків підприємства та розроблення програми заходів щодо покращення стану фінансових ресурсів.

В управлінні дебіторською заборгованістю як складовим елементом системи грошових розрахунків не обійтися без внутрішньогосподарського контролю. Тобто всебічне оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, їх платоспроможності, репутації на ринку, терміну існування, диверсифікації клієнтури; визначення максимальної суми боргу в цілому та на одного кліє-

нта (лімітування дебіторської заборгованості); використання різних форм забезпечення повернення боргу (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, оформлення забезпеченим векселем тощо) сприятиме зменшенню виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості. При застосуванні цих методів виникає ймовірність зростання відсотку здійснення грошових розрахунків вчасно. У протилежному випадку, коли заборгованість не погашена, то підприємство – постачальник має право звернутися до суду. Порядок судового стягнення заборгованості передбачає представлення первинних документів щодо реалізації товарів, послуг, які підтверджують факт виникнення дебіторської заборгованості. Не останню роль в даному випадку відіграє договір поставки товарів, надання послуг.

Незважаючи на неможливість уникнути появи дебіторської заборгованості, необхідно уміти організувати облік розрахунків з контрагентами таким чином, щоб зменшити її частку в оборотних активах. Оборотність капіталу, вкладеного в оборотні активи, прямо пропорційно залежить від збільшення або зменшення дебіторської заборгованості. Вивчаючи якість та ліквідність дебіторської заборгованості, можна оцінити стан оборотних активів. В процесі операційного циклу елементи оборотних активів взаємодіють, проходячи чотири стадії. На першій стадії грошові кошти використовуються

для придбання сировини та матеріалів. Другий етап характеризується перетворенням сировини та матеріалів в процесі виробничої діяльності в запаси готової продукції. На третій стадії готова продукція реалізується споживачам і до моменту розрахунку за неї трансформується в дебіторську заборгованість. Останній етап руху оборотних активів є дуже важливим для управління підприємством, адже саме в цей час дебіторська заборгованість після її погашення перетворюється в грошові кошти, які далі готові брати участь в русі оборотних активів. Виходячи з цього, можна зазначити, що саме дебіторська заборгованість є одним із найголовніших факторів впливу на показники тривалості обороту операційного циклу. Ефективність управління грошових потоків підприємства від операційної діяльності залежить від структури оборотних активів. Зважаючи на показник ліквідності дебіторської заборгованості, її частка в структурі оборотних активів не повинна бути значною. Інакше це буде означати, що підприємство не зможе швидко покривати свої зобов'язання, внаслідок відсутності грошових коштів на рахунках. Тобто питома вага без відхилень характеризує помірне використання запасів сировини та матеріалів для виробництва, налагоджений процес реалізації готової продукції, ефективне управління дебіторською заборгованістю та наявність грошових коштів, які можна використати для здійснення грошових розрахунків за виробничі запаси.

В бухгалтерському обліку за сучасних економічних умов нерідко виникає питання нарахування резерву сумнівних боргів у зв'язку з непогашенням дебіторської заборгованості. Під час практичного застосування методів нарахування резервів виникають питання, які потребують вирішення: розбіжності у визнанні дебіторської заборгованості між бухгалтерським обліком та з метою оподаткування; не вистачає визначеності у повноваженнях стосовно того, хто саме має визначати рівень сумнівності боргу; дискусійним питанням є також той факт, що підприємство на своєму балансі повинно постійно мати дебіторську заборгованість задля розрахунку розміру резерву сумнівного боргу. Створення резерву обліковується на рахунку 38 "Резерв сумнівних боргів". В бухгалтерському обліку робиться кореспонденція рахунків: дебетується рахунок 944 "Сумнівні та безнадійні борги" та кредитується рахунок 38 "Резерв сумнівних боргів". Розмір резерву підприємство визначає самостійно за допомогою одного з двох існуючих методів: коефіцієнту сумнівності та прямим методом. Саме метод коефіцієнту сумнівності потребує даних попереднього звітного періоду. Якщо підприємство має створений резерв сумнівних боргів, то дебіторська заборгованість погашається проведенням: дебет 38 "Резерв сумнівних боргів", кредит 36 "Розрахунки з покупцями замовниками", 37 "Розрахунки з різними дебіторами". Поряд з цими питаннями може виникнути нагальна необхідність в коштах при грошових розрахунках, що не може бути покрито за рахунок резерву. В такому випадку варто використати такий метод рефінансування безнадійної заборгованості, як факторинг.

Не менш важливим питанням в бухгалтерському обліку є питання оцінки заборгованості. Відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку № 32 і

№ 39 [7, 8], які визначають оцінку та розкривають інформацію щодо дебіторської заборгованості як фінансового інструменту, оцінка поточної дебіторської заборгованості ґрунтується на первісній вартості, яка залежить від виду дебіторської заборгованості та особливостей її визнання. У формі № 1 "Баланс" відображають первісну та чисту реалізаційну вартість поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), і резерв сумнівних боргів. У підсумок форми №1 включають чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості, яку визначають як різницю між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховують відсотки, оцінюється та відображається в формі №1 "Баланс" за її теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення. Частину довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню впродовж дванадцяти місяців з дати балансу, відображають на ту саму дату в складі поточної дебіторської заборгованості.

Отже, за своєю сутністю дебіторська заборгованість є складовою оборотних активів підприємства, які безпосередньо беруть участь в операційній діяльності підприємства. Беручи безпосередню участь в розрахункових платежах, дебіторська заборгованість є вагомим фактором впливу на фінансові ресурси підприємства. Удосконалити методику та організацію обліку і контролю грошових розрахунків, а, зокрема, дебіторської заборгованості, можливо шляхом визначення потенційних проблем у системі розрахунків підприємства та розроблення практичних рекомендацій, а саме: оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, їх платоспроможності, репутації на ринку, терміну існування, диверсифікації клієнтури; лімітування дебіторської заборгованості за кожним окремим потенційним боржником; використання різних форм забезпечення повернення боргу (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, оформлення забезпеченим векселем тощо), використання факторингу, а також створення резерву сумнівних боргів.

1. Гура Н.О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика [Текст]: [монографія] / Н.О.Гура. – К.: Знання, 2006.
2. Коблянська О.І. Фінансовий облік [Текст]: [навч. посіб.] / О.І.Коблянська – К.: Знання, 2006. – 450 с.
3. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней [Текст] / Я.В.Соколов – М.: "Аудит, ЮНИТИ", 1996. – 638 с.
4. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу [Текст]: [підручник] / В.В.Сопко, В.П.Завгородній – К.: КНЕУ, 2004. – 411 с.
5. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов [Текст]: [підручник] / Р.Брейли, С. Майерс. – М.: "Олімп-Консалт", 2008. – 1120с.
6. МСБО 32 Фінансові інструменти: розкриття та подання [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт] – Режим доступу: // http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
7. МСБО 39. Фінансові інструменти: визнання та оцінка. [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт] – Режим доступу: // http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
8. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку [Текст]: [підручник] / В. Г.Швець. – К.: Знання, 2008. – 535 с.

Надійшла до редколегії 09.03.11